

Gökler, Burak Muhammet, “Arşiv Belgelerinde Kalan Bir Şaheser: Rize Hamidiye Camii Kebir ve Medresesi”, *Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 9/20, ss.489-522.
DOI: 10.31765/karen.1355296

Bu makale etik kurul izni ve/veya yasal/özel izin alınmasını gerektirmemektedir.

This article doesn't require ethical committee permission and/or legal/special permission.

* Araştırma Makalesi / *Research Article*

** Dr. Öğr. Üyesi,

Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi,
Sanat Tarihi Bölümü, Erzurum/TÜRKİYE

burak.gokler@atauni.edu.tr

ORCID : 0000-0002-5035-6756

Anahtar Kelimeler: Güneysu, Hamidiye Camii, Lazistan, Medrese, Osmanlı, Sultan Abdülhamid, Rize

Keywords: Güneysu, Hamidiye Mosque, Lazistan, Madrasah, Ottoman, Sultan Abdülhamid, Rize

Geliş Tarihi / Received Date: 05.09.2023

Kabul Tarihi / Accepted Date: 29.12.2023

ARŞİV BELGELERİNDE KALAN BİR ŞAHESER: RİZE HAMİDİYE CAMİİ KEBİR VE MEDRESESİ *

Burak Muhammet GÖKLER **

Öz: Anadolu’da coğrafyası, kültürü ve vernacular sanat anlayışı ile önemli bir yere sahip olan Rize, 1461’den sonra Osmanlı hakimiyetine geçmiştir. Bölgede inşa edilen dini, sivil ve eğitim yapıları yerel ustaların ellerinde şekillenmiş ve karakteristik bir özellik ortaya koymuştur. Güneysu (Potamy) İlçesi’nde inşa edilen Potamy Camii ve Medresesi’de bunlardan birisidir. Araştırmalara göre 1798’de inşa edilen cami ve medrese zamanla kullanılamaz hale gelmiştir. 1907 tarihine geldiğinde caminin ve medresenin yeniden inşa edilmesi düşünülmüştür. Halkın yardımlarıyla yapılması planan eser için yardımların yetersiz kalması nedeniyle dönemin padişahı Sultan Abdülhamid Han’dan yardım talep edilmiştir. Bunun için hazine nazırı Ohannes’in ve Lazistan Sancağı Mühendisi Ferid isimlerinin bulunduğu, yapıların plan ve çizimlerinin yer aldığı keşif defteri düzenlenerek yollanmıştır.

Onaltı vesikanın yer aldığı bu keşif defterindeki cami, medrese ve müstemilatı için 184.344 kuruş gerektiği tespit edilmiştir. Ancak belgede planı ve çizimleri aktarılan cami ve medrese, maddi kaynak aktarılmadığı için inşa edilememiştir. Bu sebeple Hamidiye Camii Kebir ve Medresesi, çizimleri ve görüntüleri ile birlikte Rize’nin yapılamamış bir şaheseri olarak kayıtlara geçmiştir.

İnşa edilmesi düşünülen cami ve medresenin Rize’de bulunan Osmanlı dönemi eserlerinden farklı planlandığı açıktır. Caminin dış mimari kurgusu ve minare tasarımı ile medresenin U plan şeması, başkent üslubuna yakın özellikler taşımaktadır. Bölgenin yerel mimarisini ve yerleşik sanatı içerisinde irdelendiğinde, her ne kadar inşa edilememiş olsa da, eserler ile ilgili hazırlanan plan ve şemalar, yapı mimarları ve sanatçıların başkent eserlerine ait birikimlerinin ve başkent üslubunu takip etmeye yönelik çabalarının olduğunu göstermektedir. Bu önemli durumu merkezine alarak hazırlanan bu çalışma ile başkente mesafe açısından uzak olan Rize gibi bir taşra kentinde, Osmanlı sanatının sürekliliğinin ve “yerel”in “ulusal”ı takibinin altı çizilmeye çalışılmıştır. İlgili belgelerin çevrilmesi suretiyle elde edilen bu bilgilerin yanı sıra dönem içerisinde yapılması planlanan eserler ile ilgili devlete gönderilmek üzere hazırlanan “Keşf-i Evvel” defterinin tercümesi de yapılarak okuyucuya bir örnek olması açısından makaleye eklenmiştir.

A MASTERPIECE REMAINING IN ARCHIVE DOCUMENTS: RİZE HAMİDİYE MOSQUE KEBİR AND MADRASAH

Abstract: Rize, which has an important place in Anatolia with its geographical structure, culture and vernacular art understanding, became an Ottoman territory after 1461. Religious, civil and educational structures built in the region were shaped by the hands of local masters which showed a characteristic feature. Potamy Mosque and Madrasah (Muslim theological school) built in Güneysu (Potamy) District is one of them. According to researches, the mosque and madrasah built in 1798 became unusable over time. By 1907, it was thought that the mosque and the madrasah should be rebuilt. However, the donations proved insufficient for the work, which was planned to be made with the help of the public, and help was requested from the sultan of the period, Sultan Abdulhamid Han. As a result, the survey book containing the names of the Treasury Minister Ohannes and Lazistan Sanjak Engineer Ferid, and the plans and drawings of the structures, was prepared and dispatched.

In this survey book containing sixteen documents, it was determined that 184,344 kuruş (pennies) was required for the mosque, madrasah and their annexes. However, the mosque

and the madrasah, of which plans and drawings are given in the document, could not be built because the aid was not sent. For this reason, Hamidiye Mosque Kebir and Madrasah, together with its drawings and images, has been recorded as an unfinished masterpiece of Rize.

It is obvious that the mosque and madrasah to be built were planned differently from the Ottoman period works in Rize. The exterior architectural design and minaret design of the mosque and the U-plan scheme of the madrasah are similar to the capital style. When evaluated within the local architecture and established art of the region, the plans and schemes prepared for the monuments, even though they were not built, show that the building architects and artists had knowledge of the works of the capital and made efforts to follow the style of the capital. With this study, which is centered on this important situation, it is tried to underline the continuity of Ottoman art in a provincial city like Rize, which is far from the capital city, and the follow-up of the "local" to the "national". In addition to this information obtained by translating the relevant documents, the translation of the "Keşf-i Evvel" book prepared to be sent to the state regarding the works planned to be built during the period is also included in the article as an example for the reader.

Giriş

Doğu Karadeniz Bölgesi'nin önemli kıyı kentlerinden birisi olan Rize, 1461 tarihinde Trabzon'un fethedilmesinden sonra Osmanlı topraklarına katılmıştır.¹ Osmanlı'nın hâkimiyeti ile birlikte bölgeye tımar sistemi getirilmiş ve imar faaliyetleri başlamıştır. Fetihden XVIII. yüzyılın ortalarına kadar sınırlı sayıda kalan mimari yapılar, bölgedeki Müslüman hane sayısının artmasıyla çoğalmıştır.

Rize'de inşa edilen sivil ve dini mimari örnekler vernacüler anlayışın birer yansımasıdır. Merkez ve diğer ilçelerin yayla köylerine kadar yerel veya bölgesel ustaların ellerinde şekillenen camiler hem mimari hem de süsleme kompozisyonları açısından da birbirlerinin tamamlayıcısı ve tekrarı niteliğindedir. Dışarıdan sade olarak ele alınan camilerin mihrap, minber, vaaz kürsüleri ve mahfilleri belirli bir tip içerisinde tasarlanmıştır. Genellikle kapı kanatlarından başlayan iç mekân bezemeleri ahşap oyma sanatının çeşitli tekniklerindeki süslemelerden oluşmaktadır.

Bölge ile ilgili yapılan incelemeler ve arşiv çalışmalarında 1923 yılına kadarki süreçte Rize'de yüzlerce cami inşa edildiği, bunların bazılarının yıkıldığı, bazılarının günümüze ulaşmadığı, bazılarının ise yenilendiği ortaya konulmuştur.² Genellikle bölgenin eğimli topografik yapısından dolayı fevkanî olarak şekillenen yapıların alt katları mektep, medrese veya bodrum katı olarak kullanılmıştır. Tekil olarak inşa edilmiş ve günümüze ulaşabilmiş medrese sayısının ise yok denecek kadar az olması dikkat çekicidir.

¹ Emecen, 2020: 459.

² Gökler, 2022: 1521.

Çalışmaya konu olan Hamidiye Camii ve Medresesi, kayıtlarda yarım bırakılmış bir eser olarak geçmektedir. Ancak planları, çizimleri ve arşivdeki görselleri ile esasında yapılması planlanan bir yapı grubu/külliyeye olarak görülmektedir. Bu kapsamda sultana gönderilen ve yapılması planlanan cami ile medresenin gerekli yardımların gelmemesi sebebiyle inşa edilemediği bunun yerine yine halkın kendi gayret ve çabalarıyla yerel ustalar tarafından bölgenin mimarisine ve süsleme kompozisyonuna uygun farklı bir yapı ortaya konulduğu, bu yapının da daha sonrasında yıkılarak tamamen yenilendiği anlaşılmaktadır.

On altı belgeden oluşan arşiv çalışmasının öncelikle tercümesi yapılmıştır. Çevrilen metinlerden ön plana çıkan üç vesika, cami ve medresenin değerlendirmesinde yorumlanarak gerekli bilgiler sadeleştirilerek aktarılmaya çalışılmıştır. On üç vesikadan dördü yapı grubunun çizim ve görsellerine aitken bir vesikada herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Geri kalan dokuz belge yapıda kullanılacak malzeme, miktar, ölçü ve fiyatları içermektedir ki bunlarda tablolar halinde verilerek ön plana çıkanlara değerlendirme kısmında değinilmiştir.

1. Hamidiye Camii Kebir ve Medresesi

Cami ve medrese arşiv kayıtlarına göre Rize merkez ilçenin doğusunda, denize kıyısı bulunmayan Güneysu'da (Potamy) yer almaktadır. Bölge ile ilgili yapılan araştırmalarda tarihi Potamy Cami'sinden bahsedilmektedir. 1798 tarihli olan bu cami, 109 yıl hizmet vermiş, 1907'de³ Salarhalı Civelekzade Hacı Sabit Efendi döneminde yenilenmiştir. Bugünkü mevcut cami ise 1991 tarihine aittir.⁴ 1907 tarihindeki caminin eski fotoğrafına bakıldığında ise kayıtlarda belirtilen cami ile hem dış cephe hem minare açısından benzer olmadığı görülebilmektedir (Foto. 1).

Foto. 1. Eski Camiye Ait Kitabe ve Görüntü (Hiçyılmaz)

Caminin yakınında bulunan ve Potamy Medresesi⁵ olarak belirtilen yapı içinde herhangi bir tarih veya fotoğraf söz konusu değildir. Ancak cami ile birlikte 1798 tarihinde yapıldığı ileri sürülmüştür. Medresede, Setozlu (Ortaköy) Mollamehmetzade ailesinden Molla Hasan'ın oğlu Ali Efendi, Ali Efendi'nin oğlu Mustafa Efendi, Mustafa Efendi'nin oğlu Hacı Mustafa Efendi, Hacı Mustafa Efendi'nin oğlu Hacı Mehmet Ali Efendi olmak üzere 1888 tarihine kadar farklı kişiler hocalık icra etmiştir. Bahsi geçen isimlerden sonra Civelekzade Hacı Sabit Efendi yukarıda bahsi geçen cami ve medresenin eskimesi sebebiyle yenisinin yapılması planlamıştır. 1907'de tamamlanan yeni caminin karşısına bir medrese yapılması düşünülmüş, bunun için Sultan Abdülhamid'in medreseye adı verilmek koşuluyla yardım talep edildiği ifade edilmiştir.⁶ Bu talebin ulaşılabilmiş mevcut vesikalar ışığında karşılık bulmadığı anlaşılmaktadır.

³ Ak, 1994: 34.

⁴ Hiçyılmaz, 2019: 218.

⁵ Ak, 1994: 34.

⁶ Hiçyılmaz, 2019: 19.

Medrese ile ilgili bir diğer araştırma “*Potamya Medresesi’nin*” 1976’dan önce kurulmuş olduğu ile ilgilidir. Ayrıca bilinen ilk müderrisinin Setozlu Hacı Mustafa Efendi daha sonrada Salarha Müderrisler Köyü’nden Hacı Sabit Efendi olduğu belirtilmiştir. Buna ilaveten eski medresenin caminin avlusunda olduğu ve dört odadan oluştuğu açıklanmıştır. 1920’de ise 10 odalı bir medresenin yapıldığı dile getirilmiştir.⁷ 1940’da medresenin bulunduğu arsaya ilkokul inşa edilmiş, daha sonra da bu arazide Belediye Binası yapılmıştır.⁸

Arşiv vesikaları incelendiğinde 12 Rebiülahir sene 326 / 14 Mayıs 1908 tarihli⁹ birinci belgede; Rize’de zamanla harap olmuş ve bölge halkının yardımları ile yenileme işleri, tadilat, tamirat yapılır iken halkın yardımlarının yetersiz kalmasıyla tamiratı yarım kalan cami ve yanındaki medresenin tadilat işlemlerinin devam etmesi ve tamamlanması için devletten yardım istenmiştir. Bu minvalde devletten gelen 19 Eylül 1323 tarihli cevap tezkiresiyle Trabzon vilayeti ile haberleştirilmiş ve hazine tarafından inşaatın tamamlanması için gerekli masrafın belirlenme işlemi gerçekleştirilmiştir. Hazinenin yaptığı işlem neticesinde cami-i şerif tamiratı için 184.344 kuruş gerektiği tespit edilmiştir. Yapılan bu işlemlerin defterleri devlete gönderilerek tamirat durumunun ne olacağı (devam edilmesi veya durdurulması) konusunda padişahın emir ve ferman beklenmiştir. İkinci belgede Trabzon Vilayeti ’ne bağlı Lazistan Sancağının Potamya nâm mevkiinde tamamlanacak olan Hamidiye Camii Kebir ve Medresesinin Mühendislik mektebi tarafından tanzim kılınan detaylı keşif defteridir. 24 Nisan 1906 tarihli olan bu belgede, mühendis ismi olarak “Ferid” adı geçmektedir.¹⁰ Üçüncü metinde gayretle yapılan incelemeler ve keşifler neticesinde inşaatın tamamlanması için padişahın kendi hazinesinden yardım talep edilmiş, belge 1908 tarihinde mühürlenip imzalanarak sunulmuştur.¹¹

Keşif defterlerinde cami, medrese ve müstemilatı için verilen ayrıntılarda ön plana çıkan bazı detaylar söz konusudur. Bunların başında çalışanlar yevmiyesi gelmektedir. Ustabaşının 15, ustanın 12,5, kalfanın 10, amelinin ise 6,5 olduğu görülmektedir.¹² Ayrıca hafriyat masraflar, nakliye ücretleri, kullanılacak kireç miktarları, su ve nakliye işlemleri, dere kumu miktarı ve fiyatları, harçlar, kırma ve kesme taş, tuğla, kireç ve ebatları, ahşapların kalitesi ve nereden alınacağına dair bilgiler, tavan işçiliği, beton, macun, astar, sıva, boya, kiremetik, kat kornişleri, kemer ve sütunlar, pencere sövelikleri, döşeme işlemleri, korkuluklar, merdivenler, cam ve çerçevelere kadar birçok detay bütün ayrıntıları ile verilmiştir. (Ek 2-2.10)

1.1. Caminin Özellikleri

Belge üzerinde verilen çizimler ve bilgiler ışığında cami, dikdörtgen planda ahşap tavanlı olarak inşa edilmiştir (Foto. 2). Yapının cephelerinde açılan iki katlı pencere düzenlemesinden alt kattakiler dikdörtgen çerçeveli ve yuvarlak kemerli bir form ortaya koymaktadır. Üst kat pencereler ise dairesel tasarımıyla ön plana çıkmaktadır. Caminin kuzeybatı köşesine konumlandırılan ve beden duvarıyla bitişik beşgen kürsülü minaresi tek şerefelidir. Minarenin külâhı Batılılaşma sürecinde tercih edilen boğumlu formuyla dikkat çekmektedir.

⁷ Ak, 2019: 61.

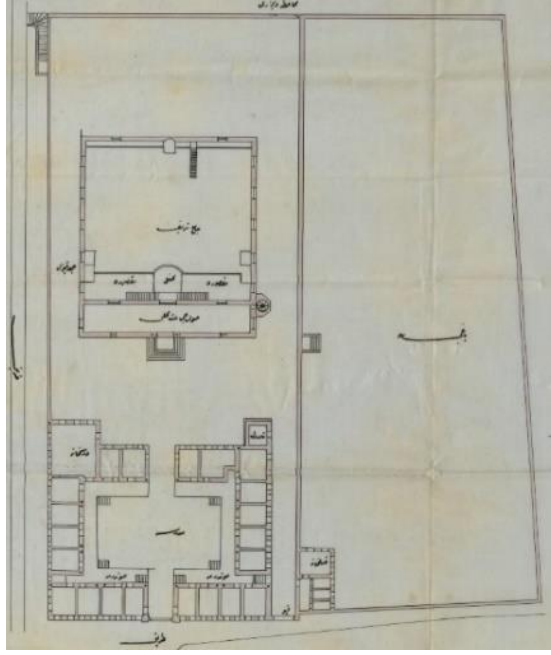
⁸ Ak, 1994: 35.

⁹ BOA, Y.MTV 00309.00092.001.001.

¹⁰ BOA, Y.MTV 00309.00092.002.001.

¹¹ BOA, Y.MTV 00309.00092.002.010.

¹² BOA, Y.MTV 00309.00092.002.002.

Foto. 2. Cami, Medrese ve Gasılhanenin Planı (BOA)

Caminin kuzey cephesinde üç yönden merdivenle ulaşılabilen beş gözlü, iki katlı bir son cemaat yeri bulunmaktadır. Üst katı, bölgedeki diğer camilerle birlikte değerlendirildiğinde mahfile dahil edilmiş olmalıdır. Son cemaat mekanının doğu ve batısındaki birleşim yerlerindeki “S” “C” kıvrımlı süslemeler bezemesel detaylar olarak karşılaşılrken ikinci kat seviyesinde gösterilen sütun başlıklarında koç boynuzları ve çizgisel motifler görülebilmektedir. (Foto. 3-4)

Foto. 3-4. Hamidiye Camii Kebir'in Dış Görünümü (BOA)

Caminin harim mekânında vurgulanan iki önemli mimari öge bulunmaktadır ki bunlardan birincisi giriş kapısı eksenine yerleştirilen mihrabıdır. Mihrap ile ilgili “*Mihrâbın iki ciheti dört aded (Korentin) tarz-ı mi'mârîsi başlıklı ve şîşhâneli yarım sütun ve üzerinin kitâbesi ve mihrâbın dâhilinin stalaktit işlenmesi*” ifade geçmektedir. Buradan kitabeli ve iki yandan yarım silindirik ve korint başlıklı sütunlarla oluşturulduğu anlaşılmaktadır. Mihrabın niş bölümünün ise stalaktit tanımlamasından¹³ mukarnas kavsarlı olarak düzenlendiği, iki yönden sarkan bezemenin perde olduğu düşünülmektedir ki erken dönemden itibaren hem başkentte hem Anadolu genelinde hem Rize¹⁴ ve Trabzon'da¹⁵ bu tip mihraplar yaygın bir şekilde kullanılmaktadır (Foto. 5).

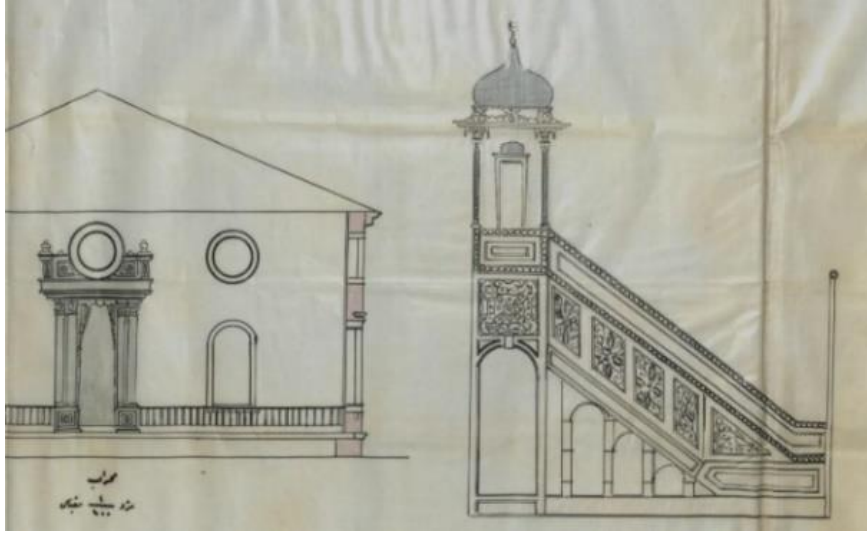
¹³ Arseven, 1947: 953.

¹⁴ Gökler, 2022: 1627-28.

¹⁵ Önal, 2021a: 904; Önal, 2021b: 180-198.

Mihrabın doğusuna konumlandırılan minberin cephe çiziminde aynalık ve süpürgelik bölümü yuvarlak kemerli geçitlerle şekillendirilmiştir (Foto. 5). Bu tip uygulamalar Rize'deki örneklerden ziyade ziyade İstanbul'daki klasik dönem minberleriyle bir benzerlik ortaya koymaktadır.¹⁶ Ancak, süpürgelik ve aynalık bölümü olmayan farklı tipteki geçitli minber formlarıyla daha çok Trabzon'da karşılaşılabilmektedir.¹⁷

Minberin korkuluk kısmı üstten ve alttan yumurta dizisi ile çevrelenmiştir. Korkuluğun hemen altındaki beş panonun içleri yürek, "S-C" kıvrımları ve net anlaşılmalı motiflerle dolgulanmıştır. Minberin köşk bölümü baldaken tarzda ele alınmış ve üstte bölgede sıkça karşılaşılan soğan kubbe ile tamamlanmıştır. Köşk altında ise yuvarlak kemerli büyük bir geçit ve üstüne bezemeli bir pano yerleştirilmiştir.

Foto. 5. Caminin Mihrap ve Minberi (BOA)

Harimin kuzeyine doğu ve batı yönde olmak üzere iki merdivenle çıkılan kadınlar mahfili konumlandırılmıştır.

Yapı içten ahşap tavan dıştan ise dört yöne meyilli kırma çatıyla kapatılmıştır (Foto. 2-4).

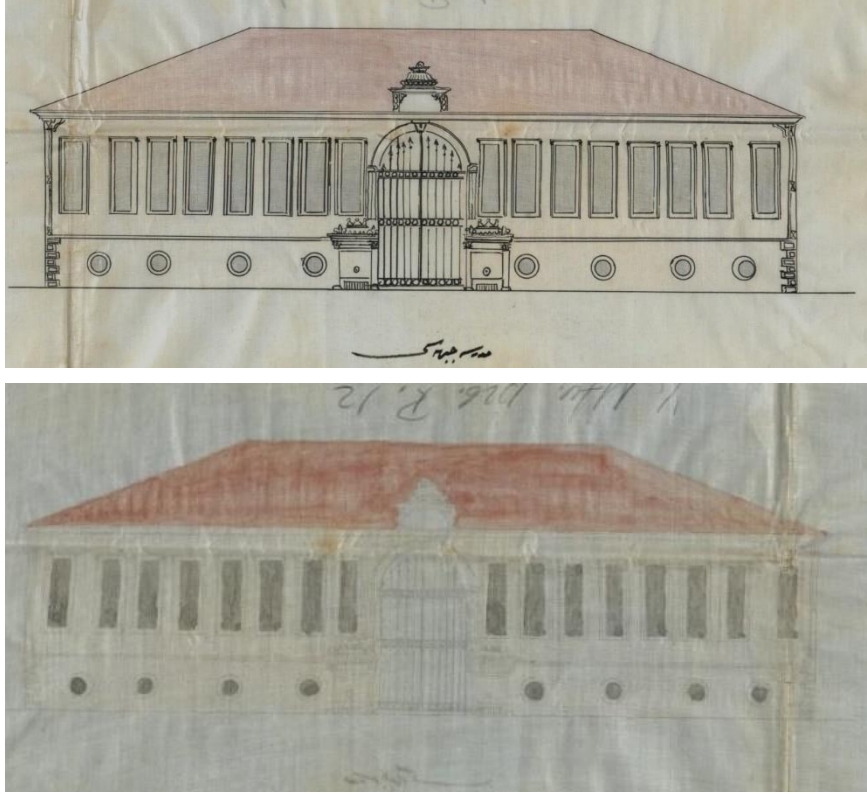
1.2. Medresenin Özellikleri

Caminin hemen kuzeyine konumlandırılan medrese, doğu-batı ekseninde dikdörtgen planda ele alınmıştır. Dikdörtgen söveli pencereleri ve kırma çatısı ile dış mimarisi belirlenen medresenin açık avlulu ve tek katlı bir düzenleme gösteren yapının güneyde ve kuzeyde olmak üzere iki girişi vardır. Kuzey yani yol tarafındaki giriş kapısı yuvarlak kemerli ve demir parmaklı olarak düzenlenmiştir. Kapının iki yanında dışa doğru taşıntı yapan ampir esintili eklentilere rastlanmakta, üstünde ise çatı penceresi söz konusudur. Kapılardan açık avlu bölümüne geçiş sağlanmaktadır. Avlunun doğu ve batı yönden dörder, güneyden yedi, kuzeyden sekiz olmak üzere toplam 23 oda ile çevrelenmiştir. Güneydoğu köşe dersane, güneybatı köşede ise kapalı olarak şadırvana yer verilmiştir. Kayıtlarda birde kütüphaneden bahsedilse de hangi odanın tahsis edildiği kesin değildir. Diğer bölümler de öğrenci odası olarak düzenlenmiş olup ocak nişleri bulunmaktadır (Foto. 6-7). Medresenin kuzeybatısında bir geçiş mekânı ve dört odadan müteşkil gasilhane yerleştirilmiştir (Foto. 8).

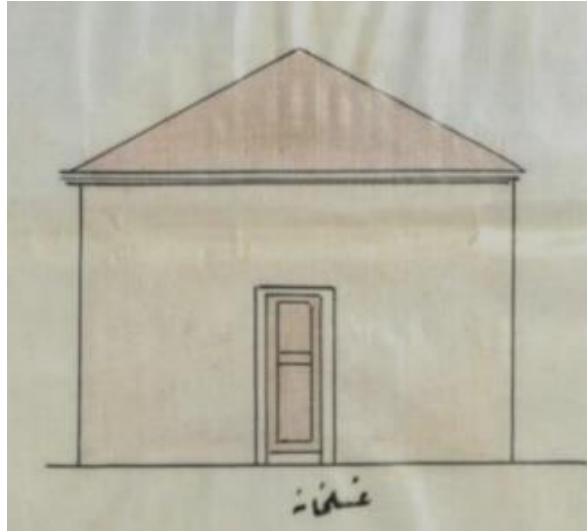
¹⁶ Dağlı, 2015: 194.

¹⁷ Taşkan, 2016: 633.

Foto. 6-7. Medresenin Cephe Görünümü (BOA)

Foto. 8. Gasilhane

2. Arşiv Belgelerinin Çevirileri

2.1. Y.MTV 00309.00092.001.001

Hazîne-i Hâssa-i Şâhâne, Tahrîrât Kalemi, Aded 319

Devletlü efendim hazretleri

Rize'de mürûr-ı zamân ile müşrif-i harâb olan ve i'âne-i ahali ile tecdîden ve tevsî'an inşâsına mübâşeret olunduğu hâlde i'ânenin hitâm bulmasıyla nâ-tamâm kalan câmi'-i şerîf ile

ittisâlindeki medresenin nâm-ı mes'adet-ittisâm-ı hazret-i mülûkâneye izâfetle ikmâl-i inşââtı zımında mahalliyle bi'l-muhâbere iktizâ-yı hâlin îfâsı şeref-sudûr buyrulan irâde-i seniyye-i cenâb-ı pâdişâhî îcâb-ı âlisinden bulunduğu 19 Eylül sene 323 tarihli tezkire-i aliyye-i dâverilerinde teblîğ ve izbâr buyrulması üzerine Trabzon vilâyeti ile cereyân eden muhâberât ve hazînece icrâ edilen tedkikât neticesinde mezkûr câmi'-i şerîf için yüz seksen dört bin üç yüz kırk dört guruş sarfı îcâb eylediği anlaşılacak ol bâbdaki defter ile resmin leffen arz ve takdîmine ibtidâr kılınmış olmağla emr ü fermân-ı hümâyûn-ı cenâb-ı hilâfet-penâhî her ne vechile şeref-müte'allik buyrulur ise mantûk-ı münîfine tevfiik hareket olunacağı muhât-ilm-i âlî buyruldukda emr ü fermân hazret-i menlehü'l-emrindir. Fî 12 Rebiülahir sene 326 (1908) ve fî 29 Mayıs sene 324 (1906), Nâzır-ı hazîne-i hâssa bende Ohannes.

2.2.Y.MTV 00309.00092.002.001

Trabzon Vilâyeti, Lazistan Sancağı

Bâ irâde-i seniye-i hazret-i hilâfet-penâhî ikmâl kılınacak olan Potomya nâm mevki'deki Hamidiye câmi'-i kebîr ve medrese ve teferru'ât-ı sâirenin keşf-i evvel defteridir. Taraf-ı çâkerîden tanzîm kılınmıştır. Fî 24 Nisan sene 324, Hendese-i mülkiye-i şâhâne me'zûnlarından Lazistan sancağı mühendisi bende Ferid.

2.3. Y.MTV 00309.00092.002.010

Hayrat ve meberrât-ı seniyye-i cenâb-ı mülûkâneye ilâveten hazîne-i hâssa-i şâhâne nezâret-i celîlesince ikmâl-i inşâât etdirilecek olan Lazistan sancağı merkez kazâsına mülhak Potomya nâm mevki'deki (Hamidiye) câmi'-i kebîr ve medresenin ve teferru'ât-ı sâiresinin keşfi meclis-i idâre-i livânın fî 4 Mart sene 324 tarih ve on bir numarolu karârı mücebince mahall-i mezkûre bi'l-azîme tedkikât ve keşfiyât-ı lâzîme bi'l-icrâ taraf-ı çâkerîden tanzîm kılınan proje üzerine keşfi sîm mecidiye yirmi guruş hesâbıyla yalnız yüz yetmiş yedi bin beş yüz dokuz guruş olmağla işbu keşf defteri bi't-tanzîm temhîr ve takdîm kılındı. Fî 24 Nisan sene 324, Hendese-i mülkiye-i şâhâne me'zûnlarından Lazistan sancağı mühendisi Ferid.

Değerlendirme

Doğu Karadeniz'de Lazistan Sancağı sınırlarında bulunan Rize'nin Osmanlı topraklarına katılmasından 1923 yılına kadarki geçen süreçte bölgenin karakteristik özelliklerini yansıtabilecek dini, sivil ve eğitim yapıları inşa edilmiştir. Özellikle yerel ustalar tarafından vernacular anlayışta ele alınan cami ve medreseler mimari ve süsleme kurgusu açısından birbirilerini devami niteliğindedir.

Rize'nin Potomya (Güneysu) olarak kayıtlara geçen yerleşim yerinde yirmi üç tarihi cami tespit edilmiştir. Bu camilerden üçü özgün, on yedisi tamamen yenilenmiş, üçü ise günümüze ulaşmamıştır.¹⁸ Cami dışında kayıtlara geçen medrese sayısı altı olarak belirtilmiştir.¹⁹ Bu medreselerden günümüze ulaşabilmiş bir örnek söz konusu değildir.

Güneysu ile ilgili yapılan çalışmalarda kayıtlara geçen tarihi yapılardan birisi de Potomya Camii ve Medresesi'dir. Yapılan araştırmalar neticesinde caminin ve medresenin 1798 tarihinde inşa edildiği 1907'de yenilenme sürecine girdiği, caminin son halini 1991'de aldığı, medresenin ise 1920'lere kadar hizmet verdiği ortaya konulmuştur.

Potomya Camii değerlendirildiğinde, araştırmalar ve fotoğraflarıyla birlikte var olduğu kesindir. 1798'lere kadar inen tarihi de bölge camilerinde sıkça karşılaşılabilen bir durumdur. Ancak medrese hususunda eski bir görüntü söz konusu olmasa da varlığı kaynaklarla sabittir. Her iki yapısında zaman içerisinde eskimesi veya tamire ihtiyaç duyması bakımından 1907'de yenilenme yoluna gidilmiştir. Bu yenilenme vesikadaki görüntülerle değerlendirildiğinde tamamen

¹⁸ Gökler, 2022: 1521.

¹⁹ Tavukçuoğlu, 1996: 115.

yeniden inşa edilmesi şeklinde yorumlanabilir. Çünkü bölge cami ve medresesinin genel karakteristik özellikleri göz önüne alındığında bu şekilde bir dış mimari, minare veya medrese söz konusu değildir.

Bilgiler dahilinde bölgedeki yapıların geneli, dönemin ileri gelenleri veya halk tarafındam inşa edilmiştir. Benzer durum Potamya Camii ve Medresesi içinde uygulanmak istenmiştir. Ancak vesikalarda geçen kayıtlarda halk yardımının yetersiz kalması sebebiyle devletten yardım istenmiş, her iki yapının maliyeti ise 184.344 kuruş olarak belirlenerek, hazine nazırı Ohannes ve Lazistan Sancağı mühendisi Ferid'in ismi not düşülmüştür. Kayıtlarda dikkat çeken husus cami ve medrese ismi için Potamya Camii veya Medresesi ibaresi yerine Hamidiye Camii Kebir ve Medresesi şeklinde verilmesidir. Bu husus "*Sultan Abdülhamid'in medreseye adı verilme koşuluyla*" yapıldığı ileri sürülmüş olsa da²⁰ konuyu doğrulayacak net bir bilgi geçmemektedir.

Caminin kitabesi ve eski görüntüyle birlikte 1907'de yenilendiği açıktır. Ancak arşiv vesikalardaki mimari anlayışın oldukça uzağındadır. Ahşap tavanlı veya destekli olarak yapıldığı düşünülen caminin dış mimarisindeki yuvarlak kemerli iki kat pencere sistemi, sade girişi ve klasik tek şerefeli minaresi çizilen proje ile alakasızdır. Projede çizilen dairesel üst kat pencereleri, Batı karakterli minaresi, mihrabı ve minberi Rize'deki yerel ve geleneksel cami mimarisinin ötesindedir.²¹ Bu da istenilen yardımın onaylanmadığını bu sebeple de *Hamidiye Camii* ismi yerine eski adının kullanılmaya devam ettiği ihtimalini ortaya çıkartmaktadır. Aynı kurgu medrese içinde geçerlidir. Medresenin mevcut plan ve mimari yapısı irdelendiğinde bölgede bu tarz bir yapının olmadığı söylenebilir. Yeni medresenin de tıpkı cami de olduğu gibi başkent üslubuna yakındır.

Araştırmalarda medresenin 1920'lere kadar hizmet ettiği yazılsa da inşa edilen medresenin belirtilen projeye uygun yapıp yapılmadığı, plan ve mimarisinin nasıl olduğu konusunda bir bilgi bulunmamaktadır. Fakat eski medresenin dört odalı olduğunun bilinmesi ve bölgedeki yaygın medrese plan tipinin fikir vermesi aynı tarzda yenilendiğini düşündürmektedir. Rize'nin dışında Trabzon yöresinde bulunan camilerin hemen yan tarafında inşa edilmiş medreselerin varlığı, bölgede yerleşik bir plan tipinin olduğunu göstermektedir. Trabzon merkezinde²² ve özellikle Of, Çaykara, Dernekpazarı²³ ile Tonya²⁴ başta olmak üzere diğer ilçelerinde bulunan yatay dikdörtgen planlı, iki katlı, ön kısmı revaklı olan kırsal medrese plan tipinin bölgede esas alınmış olabileceği akla yatkındır.

Trabzon'dan gönderilen ve her bir detayı verilen cami, medrese ve gasilhane projesi için yapılan keşif defterinde ön plana çıkan bazı unsurlar vardır. Bunların başında fiyatlar gelmektedir. Ustabaşının, ustanın, kalfanın ve amele yevmiyeleri belirlenmiş, cami için gerekli malzemelerin temini, fiyatları ve ne kadar lazım oldukları, aynı şekilde minarenin, medresenin, gasilhanenin, yapı topluluğunun yol istinat duvarlarına kadar yapılacak işlemleri, fiyatları ve ölçüleri tek tek kayda geçilmiştir.

Kayıtlarda, yapının inşasında kullanılan taş, tuğla, ahşap, harç, cam, kiremit, bakır, demir ve beton gibi ayrıntılara değinilmiştir. Bu ayrıntılarda birçok ahşabın Sinop'un 1. ve 2. malından, Mapavri'nin (Çayeli) taşından, Rusya çimentosundan, Kamanto tuğlasından, kestana ağacından ve avandalıklı çerçeveden gibi pek çok belirleyici unsurla karşılaşılmıştır.

Bir diğer önemli husus usta adına yer verilmemiş olmasıdır. Genellikle bölge camilerindeki kitabelerde sıkça usta adına rastlanmaktadır. Keşif defterinde kitabeliğin malzeme ve

²⁰ Hiçyılmaz, 2019: 219.

²¹ Doğu Karadeniz camileri yerel ustaların ellerinde şekillenmiş, gösterişten uzak dış mimarisi ve cephe düzenleri, basit minare tasarımları ile ön plana çıkmaktadır. Bununla birlikte iç mimarisi ahşap süsleme sanatının en güzel örneklerine sahip olup kompozisyonlar da başkent üslubunun uzağında bölgesel etkilerle şekillenmiştir.

²² Terzi ve Öztürk, 2023: 401-428; Yazıcı Metin, 2022: 185-212.

²³ Zorlu ve Keskin, 2019: 38-63.

²⁴ Önal, 2023: 165-196.

ölçülerine kadar verilmesine karşılık bir usta adı yazılmamıştır. Bölge için usta isimleri oldukça değerlidir ve yapıların tamamı yerel ustalar tarafından inşa edildiği bilinmektedir. Burada usta adı yerine sancak mühendisi Ferid'in adının belirtilmesi dikkate değer bir durumdur. Ayrıca mühendis için "*Padişah'ın Mülkiye Mektebi mezunlarından Lazistan Sancağı Mühendisi*" ayrıntısı geçmektedir.

Sonuç

Güneysu'da var olan bir cami ve medresenin doğal veya dış etmenlerden dolayı ihtiyaca cevap veremeyeceği anlaşılmış, 1907'de yenilenmesi/yeniden inşa edilmesi icap etmiştir. Bunun için halkın yardımının yetersiz kalması nedeniyle dönemin sultanı, Sultan Abdulhamid Han'dan yardım talep edilmiş, keşif defteri hazırlanmış ve inşa edilecek cami ile medreseye ait çizimler eklenmiştir. Devletin o dönemde bulunduğu siyasi ve ekonomik durumdan veya başka nedenlerden dolayı bu talebe cevap verilemediği görülebilmektedir.

Keşif defteri kapsamındaki eserlerin yapılması durumunda bölgenin en önemli şaheseri ve Sultan Abdulhamid Han'ın adıyla anılacak olan cami ve medrese istenildiği şekilde yapılamamıştır. Arşivde kalan bir yapı olarak kayıtlara geçmiştir. Bölgede bütün ayrıntıları ile birlikte keşif defteri hazırlanan, mühendisi ve mimarı belli olan tek eser olması açısından oldukça ehemmiyet arz etmektedir. Ancak yapının imarı gerçekleşmemiş bunun yerine eski cami ve medrese yine, halkın gayretleriyle bölgenin karakteristik anlayışına uygun tarza yenilenmiş, daha sonra ise bu özelliklerini de tamamen kaybetmiştir.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

Kitap ve Makaleler

Arseven, Celal Esat (1947), *Sanat Ansiklopedisi*, C. II, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

Ak, Orhan Naci (1994), *Rize Medreseleri ve Medrese Alimleri*, Trabzon: Kemal Ofset.

_____ (2019), *Rize Güneysu Tarihi*, İstanbul: Revak Yayınları.

Dağlı, Hakan (2015), *Mimar Sinan'ın İstanbul'daki Camii'lerinin Minber Bezemeleri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü.

Emecen, Feridun M (2020), *Karadeniz Kıyı Kentleri Tarihi*, İstanbul: Turkuvaz Medya.

Gökler, Burak Muhammet (2022), *Rize'de Osmanlı Dönemi Camileri*, Yayınlanmamış Doktora tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Hiçyılmaz, Murat Ümit (2019), *Güneysu Seyahatnamesi*, İstanbul: Revak Yayınları.

Önal, Raziye Çiğdem (2021a), *Trabzon Mihrapları*, Yayınlanmamış Doktora tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

_____ (2021b), "Trabzon/Araklı'da Geç Dönem Osmanlı Camii Mihraplarında Tipoloji ve Bezeme", *Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 7/13, s. 180-198.

_____ (2023), "Geç Dönem Osmanlı Yapılarına Trabzon'dan Bir Örnek: Tonya/Kozluca Mimari Manzumesi", *Sefad*, 49, s. 165-196.

Terzi, Mustafa Zeki ve Öztürk Hayrettin (2023), "Sâlnâmelere Göre Osmanlılar Döneminde Trabzon'da Medreseler", *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, 34, s. 401-428.

Tavukçuoğlu, Hakan Şeker (1996), *Her Yönüyle Güneysu Rize*. İstanbul: Güneysu Sosyal Dayanışma ve Kültür Derneği Yayınları 1.

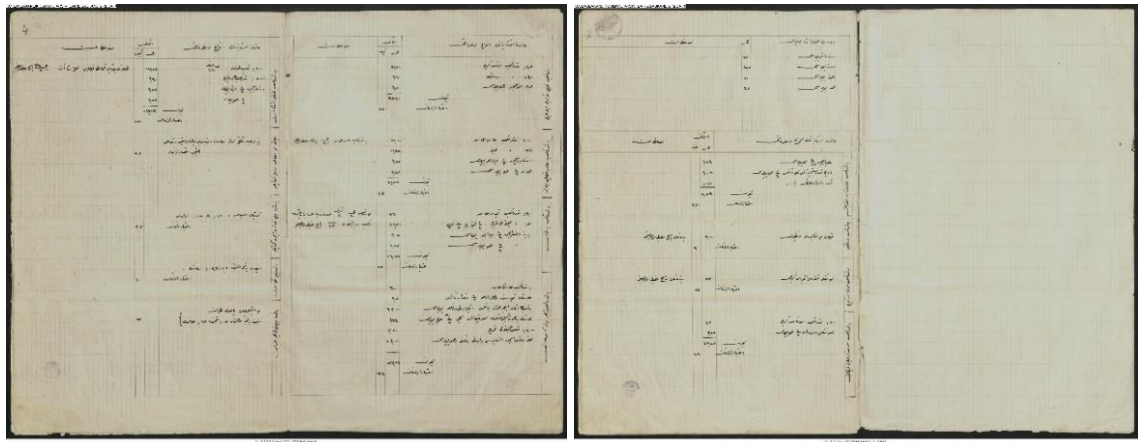
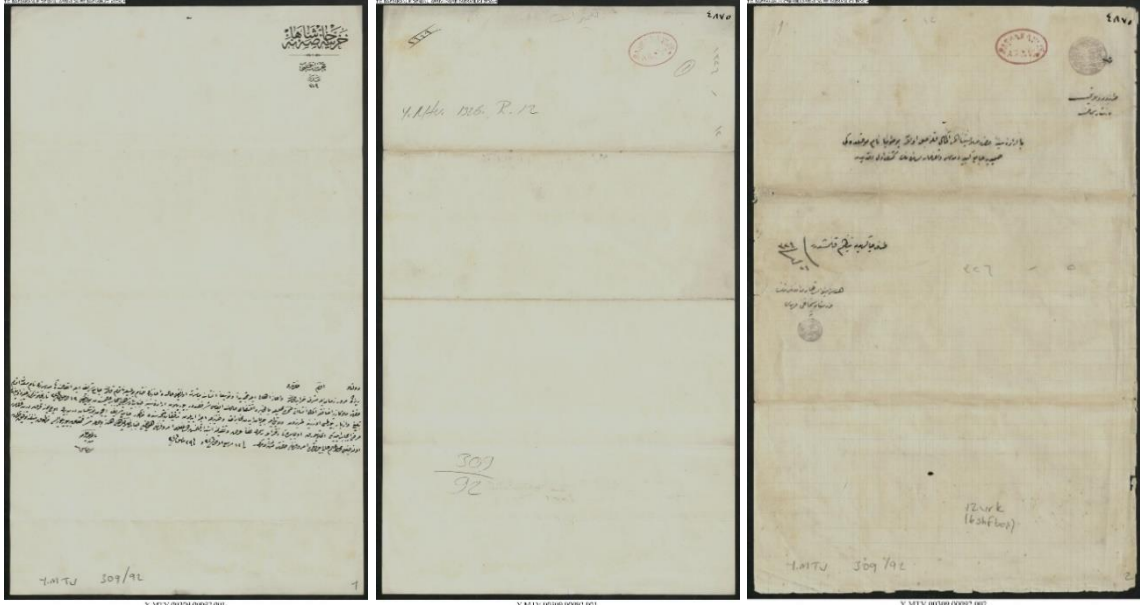
Taşkan, Demet (2016), *Trabzon İli Camilerinde Ahşap Minberler*, Yayımlanmamış Doktora tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Yazıcı Metin, Nurcan (2022), "Trabzon'da Günümüze Ulaşmayan Saraçzade / Hacı Pir Medresesi ve Mimarisi", *Erdem Dergisi*, 83, s. 185-212.

Zorlu, T. ve Keskin, H. (2019), "Kültürel miras olarak kırsal medreseler: Trabzon yöresi kırsal medreseleri", *I. Uluslararası Mimari Sempozyumu Bildirileri*, s. 38-63.

EKLER

Ek 1. Arşiv Belgeleri

Ek 2. Keşif Defterinin Açıklaması

- Y.MTV 00309.00092.002.002

Malzeme-i inşâiyyenin envâ' ve müfredâtı		Esmânı		Mülâhazât
		Fî	Yekûn	
Bir metre mik' ab âdî turâb hafriyâtı	Hafriyesiyçün 3/15 amele yevmiyesi	1,29		
	Üç metre mesâfeye kürekle atılması 1/6 amele yevmiyesi	1,08		
	Âlât ve edevât masrafı %10	0,22		
	Yekûn (toplam)	2,59		
	İ'tibâr olunan		2,50	
Bir metre mik' âb dere kumu	Kumun ma'a kalburlama ve nakliyesi	8,00		Rize'nin râyic mazbatası mücebince
	İ'tibâr olunan		8	
Bir metre mik' ab sönmemiş kireç	Ma'a nakliye Kandeve karyesi kireci	75		Rize'nin râyic mazbatası mücebince
	İ'tibâr olunan		75	
Bir metre mik' ab sönmemiş kirecin fiyatı	0,60 metre mik'ab sönmemiş kireç	45		
	Su nakli ve söndürülmesi 1/2 amele yevmiyesi	3,25		
	Yekûn	48,25		
	İ'tibâr olunan		48	

- Y.MTV 00309.00092.002.003

Malzeme-i inşâiyyenin envâ' ve müfredâtı		Esmânı		Mülâhazât
		Fî	Yekûn	
Bir metre mik' ab kum ve kireç ile harc	0,45 metre mik'ab sönmüş kireç	21,71		
	0,90 metre mik'ab dere kumu	7,20		

	Harc i'mâliyçün bir amele yevmiyesi	6,50		
	Yekûn	35,41		
	İ'tibâr olunan		35	
Bir metre mik' ab âdî harçlı divar	1,10 metre mik'ab âdî taş	22,00		Bir metre mik'ab âdî taş fî 20 Rize'nin mazbatası mücebince
	0,33 metre mik'ab harc	11,38		
	Üstadiyesiyçün 1/2 divarcı yevmiyesi	6,25		
	Amelesi 1/2 amele yevmiyesi	3,25		
	Yekûn	42,88		
	İ'tibâr olunan		43	
Bir metre mik' ab beton	0,90 metre mik'ab kırma taş	26		Taş mik'ab fî 20 kırılması 8 guruş üzerine hesâb edilmiştir. Bir mik'ab Rusya çimentosu 250 guruş râyic mazbatası mücebince
	0,50 metre mik'ab çimentolu harc 1/3 çimento x 2/3 kum	46,50		
	Yerine vaz'ı için 1/6 divarcı yevmiyesi	2,08		
	Yerine vaz'ı için 1/3 amele yevmiyesi	2,25		
	Yekûn	76,88		
	İ'tibâr olunan		77	
Bir metre mik' ab ince yonma kesme taşı	Bir metre mik'ab taşlama taş	60		
	Taşın tesviyesinden hâsıl olacak 1/8 miktar tenâkıs	7,5		
	Bir mik'ab taşın ince tarak yonulması iki usta dört kalfa yevmiyesi	65,00		
	Taşın birinci ve ikinci katlarda mahalline çıkarılması için 2/3 amele yevmiyesi	4,66		
	0,100 mik'ab çimentolu harc	7,70		
	Mahalline vaz'ı için üstadiyesi bir usta bir kalfa bir amele yevmiyesi	29,00		
	Yekûn	173,86		
	İ'tibâr olunan		174	
Bir metre mik' ab tuğla inşâât	0,800 mik'ab tuğla / tuğla aded 480	133,33		Tuğlanın beher bini Kamanto tuğlası mahall-i inşââtda fî bin 200 râyic mazbatası mücebince
	0,200 metre mik'ab âdî harc	6,90		
	Üstadiyesiyçün 1/2 usta yevmiyesi	6,25		
	1/2 amele yevmiyesi	3,25		
	Yekûn	149,73		
	İ'tibâr olunan		150	

Çatı ma' a makas bir rub' kirişleme	Ber müceb-i şekl kereste eb'adında bir metre murabba'a Polonev sisteminde makas			
	Bi't-tecrübe i'tibâr olunan		25	
Bir metre murabba' döşeme için kirişleme	Kirişin eb'adı = 0,18 x 0,07 olarak			
	İ'tibâr olunan		7,5	
Bir metre murabba' tahta döşeme	Sinop'un birinci mâlından 0,28 x 0,03 eb'adında			
	İ'tibâr olunan		10	
Bir metre murabba' kirişleme tavan	Ma'a işçilik pasalı tavan			
	Sinop birinci malından 0,05 tahtında 0,015 arzında		15	

- Y.MTV 00309.00092.002.004

Malzeme-i inşâiyyenin envâ' ve müfredâtı	Esmânı		Mülâhazât
	Fî	Yekûn	
Bir metre murabba' döşeme ince yonma kaplama taş	Döşemeden mukaddem altına 0,15 tahtında beton	11,55	
	Üzerinin taş kaplaması 0,15 tahtında	18,00	
	Üstadiyesi 1/3 usta yevmiyesi	5,00	
	1/6 amele yevmiyesi	1,08	
	yekûn	35,63	
	İ'tibâr olunan		35

Beher murabba'ı taşlama halinde Mepavri'den mübâya'ası 15 guruş / nakliyesi 3 guruş râyic mazbatası mücebince

Minare için bir mik'ab ince yonma taş	Ber vech-i bâlâ bir mik'ab ince yonma kesme taş	174		
	Sûret-i muntazamada taş alınıp mekâre vesâire ile yukarı verilmek için 4 amele yevmiyesi	26		
	Her ciheti işleneceğinden fark olarak sekiz usta yevmiyesi dört amele yevmiyesi farkı	126		
	İ'tibâr olunan	326	326	
Bir metre tûlünde sıvalık ince yontma taş	Taşlama olarak beher metre tûlü 0,20 x 0,20 eb'adında olarak 0,20 x 0,15 eb'adında olarak	10		
	İşlenmesi 1/5 usta yevmiyesi	2,5		
	Mahalline vaz'iyyesi kendi sâire sarfı dâhil olarak 1/5 usta yevmiyesi	2,5		
	Yekûn	15		
	İ'tibâr olunan		15	
Ma'a işçilik bir mik'ab dikme taban ve kirişleme	Mik'ab-ı i'tibârisi taslak	250		
	İşçilik	75		
	Yekûn	325		
	İ'tibâr olunan		325	
Bir metre murabba' cam çerçeve	Bartın orta hatılından (Sağırana) ma'a Cille			
	İ'tibâr olunan		25	
Bir metre murabba' sıva ma'a badana	İki kum bir kireçden mürekkebe halis harçla i'tibâr olunan		2,5	
Bir metre murabba' yağlı boya	Ma'cumı	1,00		
	Asdarı	1,00		
	Üzerinin iki kat boyası	2,00		
	İşçiliği	2,00		
	Yekûn	6,00		
	İ'tibâr olunan		6,00	
Bir kıyye parmaklık köşebend ve cıvata gibi demirin fiyatı	Bir kıyye şeburt (?) demirinin eğinmesi	1,50		Râyic mazbatası mücebince
	İşlenip mahalline vaz'iyyesi	1,00		

	İ'tibâr olunan	2,50	2,50	
Üzerinin bir metre murabba yerli kiremid	Bir murabba' mahall için 50 aded kiremid	3		Beher bini 150 guruş râyic mazbatası mücebince
	Kiremidin çatıya verilerek ferşi	1		
	Yekûn	4		
	İ'tibâr olunan		4	

- Y.MTV.00309.00092.002.005
- Câmî-i şerîfin nevâkıs (noksan) inşââtı keşfi

Cins ve nev'-i inşâât	Aksâm-î mü-teşâbihe	Eb'âd-ı selase			Mekâdir mik'ab veya murabba'	Mekâdir-i sâfiye	Fiyat-ı vâhid	Guruş	İcmâl	Mülâhazât
		Tûl metre	Arz metre	Umk veya irtifâ' metre						
Kargîr inşâât										
Kemer başları fevkinden kat korniş fevkine kadar birinci katdan noksan kalan kısmın kargîr inşââtı		66,80	0,60	0,60	24,048	24,048				
İkinci katın kargîr inşââtı saçağa kadar		73,80	0,50	3,50	129,15					
On sekiz aded müdevver pencere boşluğu olup minhâ					18,09					
					111,06					
Beher metrede vaz' olunacak iki sıra tuğla hatılı olup minhâ	2	48,80	0,50	0,14	6,83					Pencere hizalarına gelen hatıl kısmı ba'de't-tenzil devr-i sâfi 48,80 olmuştur
					104,23	104,23				
Son cema'at mahallinin sütunlar re'sinden kemerler					7,00	7,00				

re'sleri arasındaki kısımlar										
Son cema'at mahallinin ziyâ'iyeye divarları					7,00	7,00				
						142,27	43	6117,61		
2 Tuğla inşâatı										
İkinci kat divarının tuğla hatlı	2	48,80	0,50	0,14	6,83	6,83	150	1024,50		
3 İnce yonma kesme taş inşâatı										
Birinci katın cephedeki cümle kapısı siva ve başlıkları ve fevkânî müzeyyen kitâbeli								Semeni 1500		
Mihrâbın iki ciheti dört adet (Korentin) tarz-ı mi'mârîsi başlıklı ve şîşhâneli yarım sütun ve üzerinin kitâbesi ve mihrâbın dâhilinin stalaktit işlenmesi								Semeni 2500		
İkinci kat müdevver pencere sevelikleri	18	Muhîti vasatı 5,49	0,25	0,20	Tûl 98,82					
Birinci kat kornişi		Devren 66,80	0,20	0,20	66,80					
					165,62	165,62	15	2484,30		
Saçak kornişi		Devren 67,20	0,30	0,40	67,20	67,20	45	3024,00		Toskan tarz- 1 mi'mârîsinde olacaktır

Birinci kat cephesinin kemerleri	4	3,5	0,30	0,30	1,62					
Birinci kat cephesinin orta kemeri	1	3,00	0,30	0,30	0,27					
					1,89	1,89	174	328,86		
İkinci kat cephesindeki orta yarım müzeyyen sütunlarla köşelerde oyma taşdan olan çiçeklerin işlenmesi								Semeni 1000,00		
								17979,27	17979,27	Diğer sahifeye nakl-i yekûn

Cephedeki kemerler altının dört aded (kornitsa) tarz-ı mi'mârîsi başlıklı ve kürsülü murabba'î makta'lı sütun	4						semeni 700	2800		
Câmi'-i şerîfin ince yonma memlû cephe merdiveni üç taraflı olacak yani ayaklar kaplama olunmayıp dolgun olacak ve satırlar ise 0,15 tah-tında kap-lama taşdan alınları ise harçlı divar olacaktır								Semeni 2000		
Cenâhiyye kapıları önündeki tek cephe merdivenler ber vech-i bâlâ inşâ kılınacaktır	2						Se- meni 500	1000		
Câmi'-i şerîfin son cemâ'at		16,20	3,70	0,15	8,99	8,99	77	692,23		

mahallinin taş kaplaması altına beton										
Üzerinin taş kaplaması ve aralarının çimento ile		16,20	3,70	0,15	59,94	Murabba' 59,94	35	2097,90		
4 Ahşab inşâât										
Câmi'-i şerîfin döşeme kirişlemeleri altına vaz' olunacak yasdık kirişlemesi iki taraflarıyla orta yerine vaz' olunacaktır	3	16	0,15	0,12	0,868 0,075					
Câmi'-i şerîfin döşeme kirişlemeleri	32	16,20	0,18	0,07	6,530					
Müezzin mahfelinin dikmelerinin altına vaz' olunacak taban kirişleri					0,191					Aşağıdaki başlı tabanları mecmû'unun aynı olduğundan ol vechile alınmıştır
Müezzin mahfelinin dikmeleri	8	0,12	0,12	4,00	0,460					
Müezzin mahfelinin dikmeleri üzerinin ufkî başlı tabanları	2	5,00	0,15	0,15	0,220					
Müezzin mahfelinin dikmeleri üzerinin ufkî başlı tabanları	3	2,50	0,15	0,15	0,169					
Mahfel kısmının kirişlemeleri	32	2,80	0,18	0,07	1,128					
İkinci kat son cemâ'at mahallinin kirişlemeleri	32	3,20	0,18	0,07	1,300					
					10,073	10,868 10,073	325	3531,45		Zammı lazım gelen
Câmi'-i şerîfin döşemesi ma'a süpürgelik		15,50	16,00	0,03	248					
Mahfel kısmının döşemesi ma'a süpürgelik					32					
İkinci kat son cemâ'at					52					

mahalli kısmının süpürgecik										
					332	332	10	3320		
Câmi'-i şerîfin ma'a koltuk silmesi ve kirişlemesi tavanı (yamalı)		18,30	16,00		292,80	292,80	15	4392		
Müezzin mahfelinin yalnız koltuk silmesiyle tavanı (yamalı)		16,20	2,60		42,12					
Son cemâ'at mahallinin yalnız koltuk silmesiyle tavanı (yamalı)		16,20	2,80		45,36					
					87,48	87,48	10	874,80		
								17176,93	17176,93	
									35156,20	Diğer sahîfeye nakl-i yekûn

o Y.MTV.00309.00092.002.006

Cins ve nev'-i inşâât	Aksâm-1 mü-teşâbihe	Eb'âd-ı selase			Mekâdir mik'ab veya murabba'	Mekâdir-i sâfiye	Fiyat-1 vâhid	Guruş	İcmâl	Mülâhazât
		Tûl metre	Arz metre	Umk veya irtifâ' metre						
									35156,20	Diğer sahîfeden nakl-i yekûn
Müezzin mahfeline çıkılacak tarafeynin merdiveni	2						Se- meni 400	800		
Maksûre kısmının parmaklığı		20			Tûl 20					
Mumluk kısmının parmaklığı		16			16					
Müezzin mahfeline çıkılacak tarafeyn merdiven parmaklığı	2	08			16					
Müezzin mahfelinin parmaklığı		16			16					Parmaklık 0,15 santim mesafe ile

										vaz' olunup üzerlerinin küpeştesi dâhildir
					68	68	8	544		
Ber müceb-i şekl müzeyyen minberi								Semeni 3000		
Çerçeveler										
Ma'a cam birinci katın çerçeveleri	14	1,25	2,75		Murabba' 48,20					
Ma'a cam ikinci katın müdevver çerçeveleri	18			Beheri murabba' 1,76	31,68					
					79,88	79,88	25	1997		Zammı lazım gelen
Câmi'-i şerifin cephe-deki cümle kapısı çerçeve tahmini 0,06					Murabba' 06,00					
Câmi'-i şerifin cenâhiye cümle kapıları çerçeve tahmini 0,06	2				8					
Kapılar yekünü					14	Murabba' 14	60	840		Kapılar kestane ağacından ayineli ve güzel avadanlıkları ve çerçevesi olacaktır
Câmi'-i şerifin ber müceb-i şekl çatısı		21,5	19,50		419,25	Murabba' 419,25	25	10481,25		
Çatı kaplaması yani kiremid altlığı ikinci Sinop malından olacak						419,25	6	2515,50		Tahtanın eb'adı 4 x 0,09 x 0,28

Üzerinin kiremid ferşi						419,25	4	1677,00		
Cephe kemerlerinin tiran (?) demirleri	4	Beheri 4		16						0,05 x 0,05 tiran makta'ı
Cephe-deki orta kemeri-nin demirleri	1	2,5		2,5						
				18,5	Beher metresi kıyyesi 10	Kıyye 185	1,5	277,50		
5 Câmî-i şerîfin sıvası										
Dâhilinin tûlânî beden divarları sıvası	2	18,30		7,5	274,5					
Dâhilinin mihrâb ciheti sıvası		16,20		7,5	121,5					
Dâhilinin maksûre bölme divarı tarafeyni sıvası	2	16,20		7,5	243,0					
Cephe-deki kemer abidelerinin kısm-ı dâhilîsi					7					
Hâricen tûlânî beden divarlarıyla mihrâb ciheti ve cephe kemerleri arası hârici yani boşlukları olup minhâ					472,76					
			1118,88	=	1125,76					
					79,88	1039		2597,5	17	Tenzili lâzım gelen
					1045,88	1045,88	2,5	2614,70		
								22749,95	22749,95	

										57906,15	Diğer sahîfeye nakl-i yekûn
--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	----------	-----------------------------

										57906,15	Diğer sahîfeden nakl-i yekûn
Câmi'-i şerîfin yağlı boyası											
Dâhilen tavanların yağlı boyası					292,80						
Dâhilen mahfel kısmının kat tavan boyası					32,00						
Umûmen parmaklıkların ve dikmelerin boyası					70,00						
Son cema'at mahalli tavanının boyası					52,00						
Umûmen çerçevelerin dâhil ve hâricen boyası					79,88						
Minberin tarafeynin ve külâhının boyası					30,00						
Cümle kapılarının tarafeynlerinin boyası					28,00						
					584,68	584,68	6	3508,08	3508,08		
Câmi'-i şerîfin nevâkısının ikmâli masrafı yekûn										61414,23	

- Y.MTV 00309.00092.002.007
- Minârenin Keşfi

Cins ve nev'-i inşâât	Aksâm-î müteşâbihe	Eb'âd-ı selase			Mekâdir mik'ab veya mu-rabba'	Mekâdir-i sâfiye	Fiyat-ı vâhid	Guruş	İcmâl	Mülâhazât
		Tûl metre	Arz metre	Umk veya irtifâ' metre						
Minârenin ikmâl-i nevâkısı inşââtı										Minârenin kısm-ı üstüvânevî meydana kadar olan kâ'ide kısmı inşâ kılınmıştır
1	Şerefe kornişi altına kadar kısm-ı üstüvânevî	Üstüvânevî kısm-ı muhîti Zar tahta	Aded-i basamak Basamak se-meni							
Şerefe kornişi altına kadar kısm-ı üstüvânevîni	11 (4,40x0,20)+55 [0,20 (0,12+0,30 / 2) 0,60] 11,07									

n mîkdârı (zar (?) ve merdiven ve tavan)										
	Korniş irtifâ'ı	Muhît								
Şerefe kor- nişi kısmı	1,00 [6,59 (0,60+0,20 / 2)] + 5 [0,20 (0,12+0,30 / 2) 0,60] 2,64									
Şerefe kor- nişi mey- dandan ge- len kısma meydana kadar olan kısım-ı üs- tûvânevî	4 (4,40 x 0,20) + 20 [0,20 (0,12+0,30 / 2) 0,60] 4,02									
					17,73	17,73	326	5779,98		
Şerefe kor- kuluğu cephesi kitâbeleri işlemeli		Muhît 8,79		1,00	Mu- rabba' 8,79	8,79	50	439,50		Kitâbe taşları- nın tahtı 0,12 ola- cak Ma- pavri ta- şından tahtânî ve fevkânî yekdiğē- rine ke- ned ve şerefeye içeri doğru ke- nedlene- cektir
Minarenin ber müceb- i şekl kü- lah kısmı								Semeni 3000,00		
Kened ve kurşun masrafıyla taşların yekdiğē- rine ir- tibâtı için lamba asıl- ması ve çî- mento kul- lanılması vesâiresi için								Semeni 2500		
Minarenin âlemi								300		Sarı ba- kırdan olacaktır
Minarenin ikmâl-i nevâkısı inşââtı masrafı yekûnû								12019,4 8	12019,4 8	

Su bas- mandan i'tibâren saçağa kadar olan kar- gir inşâât Şadırvan dahi dev- ren dâhil		102	0,45	3,50	160,65 165,65	5 tenzil				
Dâhilî be- den di- varı		49	0,45	3,50	77,17 78,17	1 tenzil				
					243,82					
Pencere boşluğu olmağla minha	43	2,00	0,75	0,45	29,02					
					214,80					
Dâhilî kısmın kapı boş- lukları olup minhâ					15,87					
					198,93					
Hatılı için divar aralarına her bir metrede vaz' olu- nacak tuğla ha- tıl	3	Dev- ren 70	0,45	0,14	13,23					
					185,70	185,70				
						401,73 6	43	17016 17274,39		258 guru- şun tenzili lâzım gelir
						395,73		17447,46	17447,46	Diğer sahîfeye nakl-i yekûn

• Y.MTV 00309.00092.002.008

Cins ve nev'-i inşâât	Aksâm-1 mü- teşâbih e	Eb'âd-1 selase			Mekâdi r mik'ab veya mu- rabba'	Mekâdir -i sâfiye	Fi- yat-1 vâhi d	Guruş	İcmâl	Mülâhazâ t
		Tûl metre	Arz metre	Umk veya irtifâ' metre						
									17447,4 6	Diğer sahîfeden nakl-i yekûn
5 İnce yonma inşâât										
İki aded cephe kö- şeleri	2	0,50	0,35	1,50	0,52	0,52	174	89,48		
Dâiren- mâdâr	43	Dev- ren	0,15	0,20	Tûlen 266,50					

hârici beden divarları pencere sövelikleri		6,200								
Su basman kısmının nefeslik müdevver sövelikleri	28	Muhît 0,78	0,15	0,20	21,84					
					288,34	Tûlen 288,34	15	4325,50		
Dâhilî oda kapılarının sövelikleri	22	Devren 6,20	0,20	0,20	136,40	Tûlen 136,40	15	2046,00		
6 Tuğla inşâât										
Beden divarlarının tuğla hatlı	3	Devren 70	0,45	0,14	13,23					Pencere hizalarına gelen hatlı kısmı bi't-tab' tenzîl kılınmıştır
Hâricen beden divarlarının dâiren-mâdâr saçak kornişi		103,50	0,50	0,25	12,93					
Kat kornişi		Devren 102	0,21	0,14	3,00					
Yekûn tuğla inşâât					29,16	29,16	150	4374		
7 Ahşab inşâât										
Bölme kısmının ufki taban ve dikmeleri ve başlık ufki kirişleri ve çaprazlamalarıyla araları harçlı taş dolma olacaktır	Bölme 16	Tûl 2,80	00	3,50	Murabba' 156,80	Murabba' 156,80	15	2352		Diğer taban ve başlık birinci Sınop malı Eb'ad 0,15 / 0,123 Çaprazlama 0,15 x 0,08
Döşeme kirişlemelelerinin yastık için ufki tûlânî kirişleme	Oda 19	2,20	0,15	0,12	0,752					
Kütübhâne kirişlemelelerinin yastık için ufki tûlânî kirişleme	1	3,00	0,15	0,12	0,054					

Kütübhaneye muttasıl oda kirişlemelerinin yasadık için ufki tûlânî kirişleme	1	3,40	0,15	0,12	0,061					
Dershane kirişlemelerinin yasadık için ufki tûlânî kirişleme	1	5,00	0,15	0,12	0,090					
Umûm döşeme kirişlemeleri	86	3,10	0,18	0,07	3,359					
Kütübhanenin döşeme kirişlemeleri	9	4,60	0,18	0,07	0,521					
					4,837	4,837	325	1572		Zammı lazım gelen
Odaların döşemesi	Oda 19	2,40	3,00		Murabba' 136,80					Süpürge-lik dâhil-i hesâbdır
Kütübhanenin döşemesi	1	3,00	3,40		10,20					
Kütübhanenin yanındaki oda döşemesi	1	3,80	3,00		11,40					
Dershânenin döşemesi	1	4,80	5,40		25,92					
					184,32	184,32	10	1843,20		
						184,32	15	2764,80		
								17794,98	17794,98	
									35242,44	

									35242,44	Diğer sahîfeden nakl-i yekûn
Sundurmanın ahşab dikmeleri altına vaz' olunacak ufki tûlânî taban		Devren 34	0,15	0,12	0,612					
Sundurmanın dikmeleri	16	3,50	0,15	0,12	1,008					
Dikme üzerinin başlık ufki tabanları		34	0,15	0,12	0,612					
					2,232	2,232	325	725,40		

Sundurmanın ma'a ki-rişleme ta-vanı		36	1,5		Mu-rabba' 54	Mu-rabba' 54	15	810,00		
Medresenin sundurma ve şadırvan ve dersane üzerleri be-raber olmak üzere makas mertek eşik vesâiresi berâberen umûm çatısı					305	Mu-rabba' 305	25	7625		Mertekler 0,15 x 0,06 eb'adında makas ve eşik eb'adı ber müceb-i şekl
Sundurma gezenti ma-hallinin beton ferşi		Dev-ren 34	1,50	0,15	7,65	7,65	77	589,5		
Kiremid alınlığı tahta kap-lama					Mu-rabba' 305	Mu-rabba' 305	6	1830,00		Sinop ikinci ma-lından câmi'-i şerîfin çatı alınlığının aynı ola-caktır
Üzerinin yerli kire-midi ferşi					Mu-rabba' 305	Mu-rabba' 305	4	1220,00		
Ma'a cam medresenin çerçeveleri	43	2	0,80		68,80	Mu-rabba' 68,80	25	1720		Bartın orta hatılından
Medresenin dâhili oda kapıları	22	2	0,80		35,20	Mu-rabba' 35,20	40	1408		
Sundur-maya çıkıla-cak dört aded kargir divar üzeri kaplama taş merdiven	4						Se-meni 200	800		
Her odaya yapılacak ma'a baca ocak	22						Se-meni 100	2200		
8 Umûm Sıva										
Umûm oda-ların dâhilî sıvası	Aded-i oda 21	Dev-ren oda 96		3,50	705,60					
Dershâne-nin sıvası		Dev-ren 19,60		3,50	68,60					
Şadırvan dâhilinin su kireci sıvası		Dev-ren 8,00		3,50	<u>28,00</u>					
					802,20					
Hâricen umûm sıva					<u>488,50</u>					Dâhil-i pencere ve kapı boş-lukları içle-rine mukâbil tu-tulmuşdur

					1290,70					
Hâricen pencere ve kapı satıh boşluğu olup minhâ	65	Ma'a sövelik 2,40	Ma'a sövelik 1,20		187,20					
Umûm sıva					1103,50	Murabba' 1103,50	2,5	2758,75		
Medresenin demir ber müceb-i şekl cümle kapısı						Kıyye 150	2,50	375,00		
								22061,65	22061,65	
									57304,09	Diğer sahîfeye nakl-i yekûn

• Y.MTV 00309.00092.002.009

Cins ve nev'-i inşâât	Aksâm-ı müteşâbihe	Eb'âd-ı selase			Mekâdir mik'ab veya murabba'	Mekâdir-i sâfiye	Fiyat-ı vâhid	Guruş	İcmâl	Mülâhazât
		Tûl metre	Arz metre	Umk veya irtifâ' metre						
									57304,09	Diğer sahîfeden nakl-i yekûn
Medresenin cümle kapısı tarafındaki ince yonma (Mepavri taşdan) ayineli ve başlık kitâbeli iki adet çeşme	2						Semeni 500		1000,00	
Medresenin mesârif-i inşâiyyesi yekûnü									58304,09	Yalnız elli sekiz bin üç yüz dört gurusdur
Gasilhâne ve helâların keşfi 1										
Etraf beden divarları temel hafriyatı		Devren 19	0,60	0,60	6,84					
Bölme divarları temel hafriyatı		10	0,35	0,40	1,40					
Hafriyat yekûnü					8,24	8,24	2,5	20,60		

2 Temel İnşââtı										
Hafriyat misillü					8,24					
Fevka'l-te- mel etraf beden di- varları		Dev- ren 19	0,50	3,5	33,25					
Fevka'l-te- mel helâ ile ga- silhâne arası di- varı		3,00	0,50	3,5	5,25					
Fevka'l-te- mel helâların bölme di- varları		7,00	0,30	2,50	5,25					
					51,99					
Mik'ab Kapı boş- luğu 5,44 Pencere boşluğu 5,25 10,69 kapı ve pencere boşluğu olup minhâ					10,69					
Kargir inşâât yekünü					41,30	41,30	43	1775,9 0		
3 Aksâm-ı ahşabiye										
Mahall-i mezkûrun ma'a kiriş- leme ta- vanı					Mu- rabba' 17,10	Mu- rabba' 17,10	15	256,50		
Ma'a cam çerçeve- leri	7	1,5	0,8		8,40	Mu- rabba' 8,40	25	210,00		
Pencereler- in taş sö- veliği	7	Dev- ren 5,50			Tûl 38,50					
Cümle ka- pısı söve- liği	1	6,80			6,80					
					45,30	45,30	15	679,50		
Cümle ka- pısı ayi- neli ava- danlıklı					Mu- rabba' 1,60	Mu- rabba' 1,60	40	64,00		
Dâhilî helâ kapıları cam	4				1,60	Mu- rabba' 6,40	15	96,00		

tahtasın- dan arka- ları kiriş- leme kol- larla merbût											
								3102,5 o	3102,50		Diğer sahîfeye nakl-i yekûn

Ma'a mertek ve eşik mezkr gasilhâne ve helânın çatısı					Mu- rabba' 26,5	Mu- rabba' 26,5	25	662,50		
Kiremid altlığı						Mu- rabba' 26,5	6	159,00		
Üzerinin kiremidi						Mu- rabba' 26,5	4	106,00		
Umûm sıvası										
Dâhilen ma'a bölme arzânî	6	3,00		3,5	63					
Dâhilen tûlen iki yüz	2	6,00		3,5	42					
Hâricen		Dev- ren 18		3,5	63					
Umûm sıvası					168	Mu- rabba' 168	2,5	420,00		
Gasilhâne altının taş döşemesi altına beton		3	2	0,15	0,90	0,90	77	69,30		
Gasilhâne altının taş döşemesi		3	2		6,00	Mu- rabba' 6,00	35	210,00		
Helaların taş fer- şinden evvel altına beton ferşi	3	2	1	0,15		0,90	77	69,30		
Helaların taşının vaz'ı	3						Se- meni 150	450		
								2146,10	2146,10	
Gasilhâne ve helâların mesârif-i inşâiyyesi yekûnû									5248,60	

• Y.MTV 00309.00092.002.010

Cins ve nev'-i inşâât	Aksâm-ı mü- teşâbih e	Eb'âd-ı selase			Mekâdir mik'ab veya mu- rabba'	Mekâdir -i sâfiye	Fiyat- ı vâhid	Guruş	İcmâl	Mülâhazâ t
		Tûl metre	Arz metre	Umk veya irtifâ' metre						
Etrâf-ı erba'a di- varları										
Câmi'-i şerîf ile aşağı sol tarafdaki uçurum		75	0,50+1,2 5 / 2	4,5	294,86					Ma'a te- mel te- mel irtifâ' bir

cihetine ve yol kenarına inşâ kılınacak olan istinâd divarı										metre olacaktır
Ma'a temel câmi'-i şerîfin sağ cihe- tindeki istinâd divarı		75	0,60	3,50	157,50					Mezkûr divar temel 0,60 santim olacaktır
Üç cihe- tin ma'a temel dâiren- mâdâr bağçe muhâfaza divarı		Dev- ren 148	0,50	3,00	222,00					Temel elli san- tim ir- tifâ'ında olacaktır
					674,36	674,36	43	28998,48	28998,48	
Şadırvana isâle olunacak su										
Su menba'ın dan şadırvana kadar olan 300 metre mesafeye top ile künk vaz'ı ve hafriyât icrâsı		300	Kutru 0,10				Be- her metr e tûlü 5	1500	1500	Mesârif-i inşâiyye- siyle berâber

Hülâsa-i keşf-i umûmî

	Sim mecidiye yirmi guruş hesâbıyla
Câmi'-i şerîfin nevâkısı inşâât mesârif-i	61414,23
Minarenin nevâkısı inşâât mesârif-i	12019,48
Medresenin müceddeden inşâât mesârif-i	58304,09
Gasilhâne ve helaların inşâât mesârif-i	05248,60
Bağçe muhâfaza divarıyla istinâd divarları mesârif-i	28998,48
Şadırvana isâlesi icâb eden su boruları	<u>01500,00</u> 167484,89
	5024,54
Yüzde üç mesârif-i gayr-ı melhûz karşılığı	172509,43
Medrese ve câmi'-i şerîfin ve teferru'âtının ikmâl-i inşââtına muktezi meblağ	<u>5000,00</u> 177509,43
Ber müceb-i mazbata kısmen inşâ olunan câmi'-i şerîf için henüz tes- viye olunmayıp esnâfa kalan borç olmağla	<u>6835</u> 184344,43
	Sim mecidiye yirmi guruş hesâbıyla yüz yetmiş yedi bin beş yüz dokuzdur